

Təsəvvüf şeirinin əsasını qoyan Bəyazid Bestami, Həllac Mənsur, Balasaqunlu Yusif Xas Hacib, Xoca Əhməd Yəsəvi kimi şairlərin yaradıcılığını Yüknəklili Edib Əhməd, Süleyman Bakırqani, Cəlaləddin Rumi, Yunus Əmrə, Seyfi Sarayı, Əlişir Nəvai, Məhtumqulu Fəraqi, Sufi Allahyar kimi türk şeir sənətinin parlaq ulduzları inkişaf etdirmişlər. “Mənəm Haqq” (“Ənəl-Həq”) deyən müəllimi Həllac Mənsurun yolunu davam etdirib səbir ilə cəsaretin, həqiqət mücadiləsinin simvoluna çevrilən böyük Azərbaycan şairi İmadəddin Nəsiminin sufi ədəbiyyatında xüsusi yeri vardır. Təkcə qardaş Azərbaycan xalqının deyil, mahiyyəti, təbiəti, sirli və dərin mənalı şeirləri ilə bütün türk dünyasının ortaq mütəfəkkirinə çevrilmiş böyük Nəsiminin bu il 650 illik yubileyi qeyd olunur.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində ana dilinin fədaisi kimi önə çıxan, ədəbiyyat zirvəsinin ən uca məqamında yer alan Nəsimi öz yaradıcılığı ilə milli şeirin inkişafına yeni istiqamət vermişdir. Şair əsərlərində sadə xalq dilinin zənginliyənə baş vuraraq, orta əsrlərin müəkkəb ədəbi mühitində üstün olan ərəb və fars dillərinin ədəbi çevrəsinə arxa çevirmiş, türk dilini təzyiqlərdən qorumuş və özündən sonra Xətai, Füzuli, Vaqif kimi xələflərinin söz meydanında daha çox parlamaşına zəmin hazırlamışdır.

Nəsiminin ədəbi irsi dövrün dərin estetik-poetik fikirlərinin və fəlsəfi baxışlarının vəhdətini təşkil edir. Onun irsi orta əsrlər türk poeziyasının humanizm ideyaları ilə zənginləşməsində və yeni məzmun kəsb etməsində əvəzsiz rol oynamışdır. Əsərlərində kamil insanı tədqiqat obyektinə seçən Nəsimi onu bütün gözəlliklərdən üstün tutur, ucaldır, hər şeyin fəvqünə qaldırır. Nəsiminin dili onun kimliyi haqqında güclü və aydın informasiya verir. Onun əsərlərində daim düşünən, kamilləşmək arzusu ilə alışıb yanan, kainatın sirlərinə cavab axtaran bir insan obrazı vardır.

Bir qayda olaraq, təsəvvüf şairləri şeirlərini “haqqı tanıyıb həqiqətlə bütünləşmək”, “yara aşiq olmaq”, “sevgiliyə sirrini açıb söhbət etmək”, “həqiqət şərabını içmək”, “pərvanə olub odda yanmaq”, “ölmədən öncə ölmək”, “gülə qonan sülbül kimi oxumaq” kimi müəyyən simvolik ifadələrlə rəvnəqləndirir, dərin düşüncələrini ədəbi dilin fərqli anlayış və incəlikləri, işarələrlə izah edirlər. Bununla yanaşı, yaradıcılıqlarında məcaz (metafora) elementlərindən böyük ustalıqla istifadə etmələri – “sərxoş olub özündən getmək”, “şərab içmək” kimi anlayışların işlədilməsi – bəzən şəriət hökmləri tərəfindən anlaşılmır və sufi şairlərin təqibinə səbəb olurdu. Ona görə hürufilik

etiqaadının əsas nümayəndəsi, “Mənəm Haqq” (“Ənəl-Həq”) deyən şair Mənsur Həllac və xələfi İmadəddin Nəsimi nadan, xurafatçı dindarlar tərəfindən

Darxan KIDIRALI,
Qazaxıstan MEA-nın müxbir üzvü, Beynəlxalq Türk Akademiyasının prezidenti, professor

günahsız yerə ölüm cəzasına məhkum edilmişdir. İnsanları gələcəyə səsləyən şair, yüksək səslə açıq şəkildə deyir:

*Heç kimsə Nəsimi sözünü
keşf edə bilməz,
Bu, quş dilidir, bunu
Süleyman bilir ancaq.*

Böyük şairin şeirləri ilə Xoca Əhməd Yəsəvi, Yunus Əmrə, Əlişir Nəvai, Məhtumqulu Fəraqinin, xüsusilə Abay və Mağjanın şeirləri arasındakı harmoniya çox maraqlıdır:

*Əhdə vəfa eylədi
yari-vəfadarımız,
Yar ilə gör kim, necə
düşdü əcəb karımız.
Eşqə əlac istəmə,
dərdinə səbr eylə, dur,
Gör ki, nə dərman
qılır yari-dilazarımız.*

Bu misralar Abayın

*“Bu dünyada sən kiminə mənə yar yox,
Ki, sənə məndən yaxşısı olsa da...”*
dərin mənalı poeziyası ilə çox uyğunluq təşkil edir:

*Qibləsiyəm sədiqlərin,
məşuquyam aşıqlərin,
Məqsuduyam layiqlərin,
çün beyti-məmur olmuşam.*

*Musa mənəm kim, həqq ilə
daim münacat eyləmə,
Könlüm təcəlli nurudur,
anın üçün Tur olmuşam.*

Bu şeiri oxuyan qazax oxucunun ağına ilk olaraq Mağjan Jumabayevin aşağıdakı misraları gəlir:

*Mən də Musa olardım,
Danışdırsa Tanrı ilə,
Kokşe mənə olur Tur.*

(Qeyd: Kokşe – Qazaxıstanın şimal-şərqindəki Kokşe dağıdır – Kokşetau)

Türk poeziya tarixində böyük ədiblər

yaşayan ideyaları və poeziyası, tolerantlıq və sülh naminə çağırışları heç zaman aradan qaldırılmaz, edam edilə bilməz. Əsrlərdən bəri insanların qəlbində yaşamaqda davam edən Nəsimi dünya poeziyası, ədəbi və fəlsəfi fikrində öz abidəsini çoxdan ucaltmışdır.

Nəsiminin ana dilindən ustalıqla istifadə etməsi, xalqın öz dilinə yaxın tərzdə yazması ona böyük rəğbət qazandırmışdır. Dövrün bəzi cahil idarəçilərinin iddiasının əksinə olaraq, Nəsimi dini dəyərlərə qarşı çıxmır, yaşadığı cəmiyyətdə ədalət və həqiqət axtarır. Onun əsərlərində xalqın taleyini dərinləndirən insanpərvər sənətkarın

ya örnəkləri ortaya qoymuşdur. Onun şeirləri bütün türk xalqları ədəbiyyatına və bütövlükdə klassik Şərq poeziyasına ciddi təsir göstərmişdir. Nəsimi ana dilində ilk dəfə müxtəlif poeziya janrlarına müraciət etmiş, rübai və yuğlarında sadə xalq dilinin əsrarəngiz gözəlliklərini ortaya qoymuşdur. Onun şeirlərində istifadə etdiyi dərin təsəvvüf düşüncəsi sonralar bir çox böyük mütəfəkkirlərə təsir göstərmişdir.

Nəsiminin olduqca enerjili, mükəmməl və üsyankar ruhlu poetik “Mən”i vardır. Parlaq, həcmli, dərin və ilahi məzmunlu “Mən”i ilə şair nəinki Azərbaycan, ümumən türk xalqları poeziyasında önə

*Şəhd ilə həm şəkər mənəm,
şəms mənəm, qəmər mənəm,
Ruhi-rəvan bağışlaram,
ruhi-rəvanə sığmazam.*

Nəsimi yaradıcılığında “mən” birbaşa həyatın özü, insanlığın taleyidir. Sənətkarın poetik dünyasında kainatın sirləri dolur. Nəsimiyə görə, insanın ən ali keyfiyyəti özünüdərkdir. Ona görə də dahi mütəfəkkir əsərlərində insanları özünüdərkə səsləyir. Bu üzdən Nəsimi poeziyasının özü həqiqətdə dönməyən əsil insan, Haqq yolundan vaz keçməyən mücadiləçi, Yar üçün canını fəda etməyə hazır olan tam yetişmiş kamil insandır.

İmadəddin Nəsimi öz yaradıcılığında insanın fəvqəlbəşəri varlıq olmasını tərənnüm edib, mənsub olduğu xalqın arzu və isteklərini dilə gətirib, onlara ümumbəşəri dəyər qazandırır. O, istedadı və yaradıcılığının miqyası ilə yalnız Azərbaycan xalqına məxsus olmaqdan çıxmış, bütün insanlığın böyük dəyərinə çevrilmişdir

Əsərlərinin əsas məğzi Xoca Əhməd Yəsəvi irsi ilə üst-üstə düşən İmadəddin Nəsimi yaradıcılığı tolerant və humanist mövqeyi ilə o qədər dərin qatlara malikdir ki, ondan sonra çox sayda böyük şair, rəssam, yazıçı və digər incəsənət xadimləri üçün ilham mənbəyi olmuşdur. Onun ideya və fəlsəfi fikirləri insanları ortaq dəyərlər ətrafında birləşməyə və sülhü təşviq etməyə səsləyir. Ona görə də, Nəsimi irsi müasir dövrümüzdə də öz təsir gücünü ciddi şəkildə qoruyub saxlayır.

Nəsimi irsinin türk xalqlarının mədəniyyət xəzinəsində layiqli yer tutmasında Azərbaycan xalqının ümum-milli lideri Heydər Əliyevin xidmətləri əvəzsizdir. Məhz onun təşəbbüsü ilə ilk dəfə Nəsiminin 600 illik yubileyi UNESCO-nun tədbirləri siyahısına daxil edilmiş və 1973-cü ildə beynəlxalq miqyasda qeyd olunmuşdur.

Yaradıcılığına böyük dəyər verərək, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin İmadəddin Nəsiminin anadan olmasının 650 illik yubileyinə 2019-cu ili “Nəsimi ili” elan etməsi isə təkcə Azərbaycanda deyil, bütün türk dünyasında böyük məmnunluqla qarşılanmışdır.

Bununla əlaqədar olaraq, Beynəlxalq Türk Akademiyası da 2019-cu ili Qazaxıstanda “Nəsimi ili” elan etdi və geniş tədbirlər silsiləsinə başladı. Şairin şeirləri ilk dəfə olaraq qazax dilinə tərcümə edilərək çap olundu. Hesab edirik ki, Nəsiminin əsərlərinin qazax dilində işıq üzünə gəlməsi oxucuların böyük sənətkarın mədəni irsinə mənimsəməsi baxımından unikal imkan olacaqdır.

Allaha sonsuz sevgisi ilə insanın mənəvi baxımdan kamilləşməsinə, bütün dünyada yaxşılıq və xeyirxahlığın bərqərar olmasına ədəbiyyatın, xüsusilə sufi şairlərinin verdiyi töhfə ölçüyəgəlməzdir. Yaradılışın mahiyyətini qəlb gözüylə qavrayaraq, həqiqətlə çulğışaraq sirrin şərbətini içən, dərin mətləbləri xalqın anlayacağı dillə şeirləşdirən şairlərin türk xalqları arasında əsrlərin karvanında önəmli mövqeyi olmuşdur.

iztirab və kədər, üsyankar ruhu səslənir. Nəsimi cəmiyyətdəki zülmədən və özbaşınalıqdan şikayətlənir, zülmü, ədalətsizliyi, soyğunçuluğu pisləyir.

Böyük şair insana, onun ləyaqətinə, qüdrətinə olan yüksək inamını tərənnüm edərək şeirlərində insanı həyatın yaradıcısı, həyatı gözəlliklərin birbaşa mənbəyi kimi vəsf edir. Ancaq bu gözəllik, bu qüdrət dünyada bütün insanlara deyil, yalnız özünü tanımış, dərk etmiş kamil insanlara xasdır. Məhz buna görə şair kamil insanın ölməzliyinə işarə edir və onu əbədiyyət üfuqlərində doğmuş eşq günəşinə bənzədir:

*Nəsimi xəstəyə sənsiz
Süleyman mülkünü versən,
Ol anı bir çöpə saymaz,
təmənnayi-vüsəl eylər.*

Şeirlərinin təməl anlamını İslam təsəvvüfünün vəhdəti-vücdü ideyası və ilahi eşq təşkil edən Nəsimi doğma Azərbaycan türkcəsi ilə yanaşı fars, ərəb dillərində də mükəmməl poezi-

çıxmış və müasirlərini qabaqlamışdır. Ömrünün sonunadək “Ənəl-Həq” ideyasını müdafiə edən şair-mütəfəkkir sufizm-hurifizm cərəyanının ən parlaq simalarından birinə çevrilmişdir:

*Məndə sığar iki cahan,
mən bu cahanə sığmazam,
Gövhəri-laməkan mənəm,
kövnü məkənə sığmazam.
Zərrə mənəm, Günəş mənəm,
çar ilə pəncü şeş mənəm,
Surəti gör bəyan ilə,
çünki bəyanə sığmazam.
Ərşlə fərşü kafü nun
məndə bulundu cümlə çün,
Kəs sözünü və əbsəm ol,
şərhi-bəyanə sığmazam.
Gərçi mühihi-əzəməm,
Adam adımdır, Adəməm,
Tur ilə künfəkan mənəm,
mən bu məkənə sığmazam.
Can ilə həm cahan mənəm,
dəhrilə həm zaman mənəm,
Gör bu lətifəyi ki, mən
dəhrü zamanə sığmazam.*